VII

BUTUNJAHON TURKOLOGIYA QURULTOYI MATERIALLARI

1-qism

2026-yil 20–21-noyabr

Samarqand, Özbekiston

UÖK 811.512.1+821.512.1

II BUTUNJAHON TURKOLOGIYA QURULTOYI MATERIALLARI. 1-qism. 20–21-noyabr. – Samarqand: 2026. – 222 b.

Butunjahon turkologiya qurultoyining tarixi 1926-yil 26-fevral – 6-mart kunlari Boku şahrida ötkazilgan Birinçi butunittifoq turkologiya qurultoyiga borib taqaladi. Mazkur anjuman turkiy xalqlarning tili, yozuvi, tarixi, adabiyoti va madaniyatini ilmiy asosda örganişda muhim voqea bölgan.

Birinçi qurultoydagi 38 ma'ruzada turkiy tillarning yozuv, imlo, terminologiya, şuningdek, tarix, etnografiya hamda madaniy merosi muammolari muhokama qilingan. Ayniqsa, lotin yozuviga asoslangan alifboga ötiş masalasi jiddiy kōrib çiqilgan. Qurultoyda Abdurauf Fitrat, Ismoil Hikmat, Ğozi Olim Yunusov, Fuad Köprülü, Aşurali Zohiriy, Ali Nozim va Bekir Çobonzoda singari taniqli olimlar iştirok etişgan. Keyingi davrda ayrim iştirokçilar qatağonlarga uçragan bölsa-da, qurultoy turkologiya ilmi tarixida muhim örin egallagan.

2026-yil Boku qurultoyi ötkazilganiga 100 yil töldi. Samarqand qurultoyi mazkur sana munosabati bilan Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-iyul kuni Şuşa şahrida bölib ötgan Turkiy davlatlar taşkiloti norasmiy sammitida ilgari surgan taşabbusi asosida taşkil etilmoqda.

II Butunjahon turkologiya qurultoyi uşbu xayrli ilmiy-madaniy an'anani davom ettirib, turkiy dunyoning til, tarix va madaniy merosini birgalikda örganish uçun xalqaro muloqot maydonini yaratişga qaratilgan.

Mas'ul muharrir:

Şuhrat Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Naşrga tayyorlovçilar:

Maqsud Asadov (Özbekiston), **Zebiniso Kamolova** (Turkiya), **Dilrabo Andaniyozova** (Özbekiston), **Dilşod Möydinov** (Özbekiston), **Muslimbek Majidov** (Özbekiston), **Ilyos Ismoilov** (Özbekiston)

Samarqand, 2026

MUNDARIJA

1-SESSIYA. TURKIY XALQLAR TILI, YOZUVI, ADABIYOTI VA FOLKLORI

Akartürk KARAHAN. Kutadgu bilig'in günümüz türkçesine manzum aktariminda filolojik yöntem ve çeviri sorunlari 3

Qosimjon SODIQOV. Uyg'ur xoqonlig'i davri bitiglarida kechgan ayrim so'zlarning o'qilishi va talqini 12

Li, YONG-SŎNG. School textbooks for turkic languages in various alphabets 19

Samixon ASHIRBOYEV, Anvarbek TURDIALIYEV. Xalqaro turkologiya alifbosi (ifa) asosida o'zbek milliy transkripsiyasini yaratish masalasi 22

Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA. Köktürklerden alî şîr nevâyî'ye türk yazi dili bilincinin tarihî seyri 29

Hamidulla DADABOYEV. Turkiy tillar harbiy terminologiyasini birxillashtirish masalasi 40

Boqijon TO'XLIYEV. Yusuf Xos Hojib va turkiy xalqlar folklori 44

Saidbek BOLTABAYEV. Nevâdirü'n-nihâye'nin nüsha ve muhteva problemleri bağlaminda istanbul nüshasi 52

Nizomiddin MAHMUDOV. Turkiy tillarda farqli ma'noli mushtarak so'zlar 62

Jabbor EŞONQULOV. Boku turkologiya qurultoyi va Özbekistonda alifbo islohoti 66

2-SESSIYA. TURKIY XALQLARNING ÖTMIŞI, BUGUNI VA KELAJAGI

Timur KOCAOĞLU (Temur Xo'jao'g'li). Turkiston jadidlarining 1926-yilgi Boku qurultoyidan oldingi alifbo islohotlari: 1912-yilgi qozoq va 1923-yilgi o'zbek tajribasi 78

Darhan KIDIRALI. Kutlug kağan anit külliyesi 82

Avirmed ENKHBAT. The revival of turkic statehood in the orkhon valley: historical tradition, geopolitical change and state continuity 97

Mehmet Önder DURAN. Aleksandr Eduardoviç Şmidt ve türkoloji çalişmalari — Taşkent'te Bir Bilim Kurumunun Kuruluşu ve Türk Dünyası Mirası 107

3-SESSIYA. TURKIY XALQLAR GEOGRAFIYASI

Zulxumor XOLMANOVA. Turkiy tillar va o'zbek shevalari o'rtasidagi mushtaraklik 111

Mehmet ÖLMEZ. Eski türkçenin sözvarliği ve yakin zamana ait çalişmalar 117

Negizbek ŞABDANALİYEV. Kirgizcadaki dinî (islamî) terimlerin kaliplaşmasinda öztürkçenin, farsçanin ve arapçanin yeri 120

Vahit TÜRK. 15. yy. Türkistan yazi dili: tarihî kökler ve çoklu biçimler 128

4-SESSIYA. TURKIY XALQLAR MADANIYATI VA SAN'ATI

Shurubu KAYHAN. Türk dünyasinda destan anlaticiliğinin dönüşümü: geleneksel aktarim, icraci ve yeni anlatim ortamlari 135

Maqsud ASADOV. Alisher Navoiy ijodida ruhiy tajribaning badiiy talqini 140

Төрәлі ҚЫДЫР. Түркі халықтар әдебиетіндегі ояну дәуірі (XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басы) 144

Inomjon AZIMOV. Turkiy dunyoda ilmiy integratsiya: tarixiy ildizlar, zamonaviy jarayonlar va istiqbollar 150

Шодмон ВОҲИДОВ. «Таворихи гузида – Нусратнома»: манбашунослик, матншунослик ва янги тадқиқот усуллари (асарнинг ўзбек тилидаги тадқиқоти ва таржимаси тажрибасидан) 157

5-SESSIYA. TURKIY XALQLARNING ZAMONAVIY GEOSIYOSATI

Ma'rufjon YO'LDOSHEV. Turkiy tillar mushtarak leksikasining raqamli lug'atini tuzish tamoyillari 164

Abdulhamit AVŞAR. Türk devletleri arasinda ilişkilerin gelişmesinde yumuşak güç olarak medya 169

Qudratulla OMONOV. Turkiy-run yozma yodgorliklarini raqamlashtirish va elektron korpusini yaratish masalalari 175

Haluk ALKAN. Ceditçilik ve türk devletleri teşkilati vizyonu 178

Çağla Gül YESEVI. Türk devletleri teşkilati ve norm inşasi: kimlik, sosyalleşme ve bölgesel işbirliği 197

Zebiniso KAMALOVA. Jadid adabiyotida Turkiston g'oyasi: uyg'onish, ma'rifat, muxtoriyat va birlik talqini 214

CEDİTÇİLİK VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VİZYONU CEDIDISM AND THE VISION OF THE ORGANISATON OF TURKIC STATES

Prof.Dr. Haluk ALKAN
İstanbul Ticaret Üniversitesi
İD: 0000-0002-0513-3051

Öz

Orta Asya'da bir reform hareketi olarak doğan Ceditçilik, 20. yüzyılın başlarında öncelikle Rusya ve Türkiye'de gerçekleşen siyasal değişimin etkisi altında ortaya çıkmıştır. Ceditçiler fikirleri ve geliştirdikleri kurumsal reform girişimiyle Orta Asya'nın siyasal ve kültürel uyanışında belirleyici bir rol oynamışlardır. Eğitim alanında reform, anayasal yönetim, kurumsal değişim gibi birçok alanda öneriler getiren Ceditçilik dönemin mevcut sosyo-politik yapıları yeniden şekillendirmeye çalışmış, dönemlerinin zorlu ortamında birçok gerilimle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Cedit hareketinin karşı karşıya bulunduğu gerilimlerden ilki geleneksel kurumların eleştirisi üzerine yeni bir kurumsal reformun gerçekleştirilmesi olmuştur. Cedit hareketi bu amacını gerçekleştirirken, bir yandan geleneksel kurumların tepkisini, diğer yandan sömürgeci güçlerin baskısını karşılamak zorunda kalmıştır. Cedit hareketi bir yandan milli kimliğin oluşması yönünde çaba harcarken, öte yandan Türk halklarının işbirliği içinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Osmanlı Devleti, Rusya, İran ve Hindistan'da yaşanan yenilik girişimleri ile etkileşim içinde uluslararası bir vizyon içinde hareket etmişlerdir. Bu yönleri ile Ceditçiler kapalı bir akım olmamış, bir dünya perspektifi ile sorunlara yaklaşmıştır. Cedit hareketi Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarından sonra izleyecekleri stratejiler açısından önemli bir miras oluşturmaktadır. Çalışma, Cedit hareketinin ortaya koyduğu perspektifle, Türk dünyasının işbirliği ve küresel sistemde nasıl bir konum edinmesi gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaşmakta, bu çerçevede Türk Devletleri Teşkilatı'nın vizyonunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle Cedit hareketinin düşünce ve önerilerinin temel parametreleri belirlenecek, daha sonra bu parametreler ışığında Türk Devletleri Teşkilatı'nın politika vizyonu ve işbirliği alanları analiz edilecektir.

Abstract

Jadidism, which emerged as a reform movement in Central Asia, developed under the influence of political changes that took place primarily in Russia and Turkey at the beginning of the 20th century. Jadidists played a decisive role in the political and cultural awakening of Central Asia with their ideas and institutional reform initiatives. Jadidism sought to reshape the existing socio-political structures of its time by proposing reforms in various fields such as education, constitutional governance, and institutional transformation. However, the movement faced many tensions in the challenging environment of its era. One of the key tensions faced by the Jadid movement was the realization of a new institutional reform based on criticism of traditional institutions. While pursuing this goal, the movement had to confront the resistance of traditional institutions on one hand and the pressure of colonial powers on the other. In addition to advocating for the formation of national identity, the Jadidists also emphasized the necessity of cooperation among Turkic peoples. They engaged with modernization initiatives in the Ottoman Empire, Russia, Iran, and India, operating within an international vision. In this regard, the Jadidists were not a closed movement; rather, they approached problems from a global perspective. The Jadid movement constitutes a significant legacy for the strategies to be followed by the Central Asian Turkic republics after gaining independence. This study focuses on how the Turkic world ought to foster cooperation and establish its position within the global system